

Vzpomínka na dr. Ladislava Křivského

E. Marková, Sluneční sekce ČAS, eva.radec@seznam.cz

Abstrakt

8. prosince 2015 by se dožil 90ti let RNDr. Ladislav Křivský, CSc., jehož jméno je velmi významně spojeno i s celostátním slunečním seminářem. Byl téměř jejím pravidelným účastníkem. Přednesl na něm řadu cenných odborných příspěvků a tvůrčím způsobem se zapojoval do diskuzí. Kromě toho byl spoluzakladatelem konference „Člověk ve svém pozemském a kosmickém prostředí“ a také autorem jejího názvu. Byl významnou osobností známou u nás i v zahraničí nejen svou činností v oblasti sluneční fyziky, ale i v řadě jiných oborů, jako je např. planetární astronomie, meteorologie, bioklimatologie. Pronikl i do egyptologie a geologie. Všechny výsledky jeho zkoumání lze nalézt ve zhruba 350ti původních vědeckých pracích a řadě monografií. V tomto krátkém příspěvku u příležitosti jeho nedožitých devadesátin bych ráda připomněla nejen jeho význam a přínos pro sluneční semináře a pro řadu různých vědních oborů, ale vzpomněla si na něho i jako na mimořádnou osobnost po stránce lidské.

Motto: Když je vůle, i při omezených a nepříznivých podmínkách lze udělat víc než při podmínkách ideálních.

Toto motto bylo hlavním krédem v životě dr. Křivského. Vždy se snažil dělat maximum a to i v době, kdy byl v politické nemilosti. Neboť byl přesvědčen, že i za nepříznivých podmínek člověk, když chce, může dosáhnout dobrých výsledků, ba často i lepších, než při ideálních podmínkách, pokud promarní čas a nebude dělat naplno.

RNDr. Ladislav Křivský, CSc. se narodil 8. prosince 1925 v Praze, zemřel 24. dubna 2007 v Ondřejově. Dětství prožíval střídavě v Praze a u příbuzných v Milíčevsi. V Praze navštěvoval základní školu, která měla název Raisova škola. Následovalo studium na tzv. Křemencárně, což bylo Masarykovo reálném gymnáziu v Praze II, Křemencově ulici (dnes Masarykova střední škola chemická). Vystudoval Přírodovědeckou fakultu University Karlovy – kosmickou fyziku, kde v r. 1948 promoval a získal titul doktor přírodních věd (RNDr.). Po obhájení disertační práce s názvem „Vztah mezi kolísáním klimatu a sluneční činností“ mu byl na MFF UK udělen titul CSc.

V době války byl totálně nasazen do ČKD, kde se zapojil do odboje. Kolportoval ilegální tisk a pokyny pro sabotáže. Na nich se také přímo se svými spolupracovníky podílel: plnili kompresory pískem, upouštěli vzduch z potrubí, kterými šel do kompresorů, takže se snižoval tlak a tím i výkon, do mazacího oleje přidávali smirkový prášek. Před možným zatčením byl varován, takže se pak musel skrývat. Před koncem války ale hrozilo zatčení gestapem opět, neboť došlo k vyzrazení místa schůzky vedoucích ilegálních skupin v Žitné ulici. Zátahu se vedle gestapa zúčastnili i

kolaborující čeští policisté, ale naštěstí 10 minut před schůzkou přišlo varování.

Po skončení studia (od r. 1948) pracoval ve Státním meteorologickém ústavu v Praze – Ruzyni, kde se zabýval synoptikou a meteorologií. Využil ale první možnosti, která se mu naskytla, aby se věnoval astronomii, i když to pro něj znamenalo určité materiální ztráty. A tak od r. 1952 pracoval v Astronomickém ústavu ČSAV, nejdříve v Praze a později v Ondřejově ve slunečním oddělení, kde se věnoval vzniku a vývoji sluneční aktivity. Sluneční fyzice zůstal věrný až do konce svého života i přesto, že po roce 1968 nebyl vždy uznáván tak, jak by si jeho osobnost i jeho práce zasloužily. Naopak, byly mu házeny různé klacky pod nohy v podobě zákazů cestování na zahraniční stáže a konference a nemožnosti publikovat některé revoluční poznatky jak z astronomie, tak i z dalších oborů, jimiž se zabýval a v nichž učinil řadu významných závěrů a v nichž pak sklízel úspěch někdo jiný v zahraničí, který podobnou myšlenku měl možnost opublikovat.

Jeho hlavním oborem, jak už bylo řečeno, byla sluneční fyzika. Věnoval se především vzniku a vývoji sluneční aktivity. Mezi nejvýznamnější výsledky jeho celoživotní práce patří např. nalezení souvislosti mezi množstvím srážek ve střední Evropě a osmdesátiletým cyklem sluneční aktivity, nebo doložení existence zdrojů X-emise a jejich ionizační efekt na zemskou atmosféru. V r. 1972 na základě sledování rádiové emise na Hvězdárně v Úpici podstatně doplnil chybnou interpretaci koronální exploze na Slunci snímané americkou stanicí Skylab.

Na základě jím získaných poznatků začal vydávat týdenní předpovědi sluneční aktivity, které mají velký

význam pro kosmonautiku, ale i pro řadu různých odvětví národního hospodářství a o něž byl velký zájem nejen u nás, ale i v zahraničí.

Vedle rozsáhlých teoretických znalostí byl i vynikajícím pozorovatelem a měl velké schopnosti syntézy. Díky tomu byl i významnou osobností při řešení vztahů Slunce – Země. I zde publikoval řadu prací. Mimo jiného byl spoluautorem třídílné publikace „Faktory sluneční a geomagnetické aktivity v životním prostředí“, vydané tehdy tzv. Komplexní racionalizační brigádou „Štúdium biotropnej schopnosti synergetického posobení faktorov kosmogénneho charakteru so zretelom na potreby celospoločenskej praxe“ jíž byl také členem.

Významnou roli sehrál též při sledování a výzkumu jevů souvisejících, jakými jsou např. polární záře. Neméně důležité jsou i jeho objevy a úspěchy v dalších oborech jako je např. meteorologie (teorie vlivu pádu planetek do oceánu na změnu klimatu Země), planetární astronomie (vysvětlení vzniku tvaru měsíčních kráterů) a egyptologie (vysvětlení některých záhad kolem stavby egyptských pyramid na základě jeho pozorování Slunce; objevil tzv. "pyramidové slunce" - všiml si, že při jeho východu, za určitých atmosférických podmínek, má slunce tvar pyramidy a tak si toho mohli všimnout i staří egyptané, a jelikož uctívali slunce jako boha Ra, stavěli mu na jeho počest pyramidy). Na základě svých pozorování a studií přírody vysvětlil důvod vlnkovitého tvaru stromů na Milešovce.

V průběhu svého působení v astronomii publikoval přes 330 původních vědeckých prací, které měly více než 700 zahraničních citací a řadu kladných ohlasů. Kromě toho napsal přes 500 populárních článků, přednesl řadu přednášek, vystupoval v médiích. Podílel se i na výchově mladých vědců či adeptů na vědu. Byl autorem či spoluautorem řady knih, z nichž jmenujme alespoň knihy „Slunce náš život“ (spoluautor J. Dvořák) a „Slunce z kosmického prostoru“. Jednou z jeho nejvýznamnějších prací je monografie „Solar proton flares and their prediction“ vydaná v r. 1977. V r. 1980 společně s J. Klimešem vydal Graphic catalogue of spot groups Carrington longitud-time-latitude for cycle No. 20. V roce 1985 společně s K. Pejmlm vydal katalog polárních září pozorovaných od roku 1000 do roku 1900 v místech, jejichž geomagnetická šířka byla nižší než 55° (Solar Activity aurorae and climate in Central Europe in the last 1000 years), k němuž v r. 1996 vydal dodatek (Supplement of the catalogue of polar aurorae < 55° N in the period 1000 – 1900).

Zúčastňoval se i řady seminářů a konferencí, do r. 1968 i v zahraničí, kam byl často zván s přehledovými referáty, po r. 1968, kdy mu výjezdy do ciziny byly z politických důvodů prakticky zakázány, v tuzemsku. Byl to především sluneční seminář na Slovensku, kde figuroval i v přípravném vědeckém výboru. Těchto seminářů se zúčastňoval od r. 1972, kdy se konal 1. tento seminář v historii, až do r. 1996, tj. do 13. semináře s výjimkou r. 1986, celkem tedy 12x. Přednesl na nich celkem 22 příspěvků, jako např. v r. 1976 „Některé vlastnosti aktivních oblastí s protonovými

erupcemi“, „Vývoj protonové oblasti s erupcí 7.9.1973“ (Le Bach Yen a L. Křivský), „Nasazení rádiové emise nárazové vlny ve vývoji sluneční erupce“ a „Objev pulsace Slunce“; v r. 1978 „Sluneční aktivita a poruchovost geomagnetického pole v období 17.-20. slunečního cyklu“ (S. Krajčovič a L. Křivský) a „Erupční činnost v 20. cykle sluneční aktivity“ (Š. Knoška a L. Křivský); v r. 1984 „Mimořádné poklesy výskytu velkých erupcí v X-emisi v posledních dvou cyklech po maximech“, „Dlouhotrvající vzplanutí X-emise se superpozicí erupčních efektů při východu vysoce aktivní oblasti (25.I.1981)“ – L. Křivský a L. Scheirich, „Příčiny změn erupčních trendů ve skupinách typu F a při přechodech E-F a F-G“ (L. Křivský a E. Marková), „Velký pokles výskytu mohutných erupcí podle ionosférických efektů X-emise v cyklu č. 19, po fázi maxima“ (J. Klimeš a L. Křivský) a „Sluneční činnost a postavení vnitřních planet“ (J. Čech, L. Buřka, L. Křivský); v r. 1988 „Rádiové šumové bouře typu I a erupční aktivita“ (L. Křivský a B. Růžičková-Topolová); v r. 1990 „Extrémní sluneční aktivita v roce 1989“; v r. 1994 „Fyzikální vlastnosti slunečního cyklu: druhé hlavní maximum následováno poklesy“; v r. 1996 „Celkové charakteristiky vývoje aktivní oblasti NOAA 5747“ (P. Rapavý, L. Křivský, J. Gerboš, D. Rapavá) a „Zobrazení polárních září v minulých stoletích ve střední Evropě a zvláště na Slovensku“.

Každoročně se také zúčastňoval interdisciplinární konference „Člověk ve svém pozemském a kosmickém prostředí“ pořádané Hvězdárnou v Úpici a později i některými dalšími subjekty. Společně s panem Vladimírem Mlejnkem, tehdejší ředitelem úpické hvězdárny, MUDr. Vojtěchem Kopeckým a Janem Klimešem byl jejím zakladatelem. I název této konference věnované široké ekologii, který byl někdy kritizován pro svoji délku, který ale nejlépe vystihuje zaměření této konference, je jeho dílo, byl vlastně takovým duchovním otcem této konference. Jeho účast byla vždy aktivní se zajímavými příspěvky (např. v r. 1985 „Efekt slunečních erupcí, zvláště protonových, ve vývoji cirkumpolárních elektrických ionosférických proudů“; v r. 1987 „První egyptské pyramidy – ztvárnění boha Slunce“; v r. 1990 „Sluneční aktivita kolem 17. XI. 1989 a polární záře“; v r. 1995 „Energetické elektrony u Země a jejich variace v průběhu skvrnového cyklu a změn tvaru koróny“; v r. 1999 „Extrémy sluneční aktivity odvozené ze změn hladiny kosmického záření a z pozorování v intervalu posledních 30000 let“ a další) a také se velmi aktivně zapojoval do diskuzí, čímž výrazně přispíval k zaměření konference.

Velký význam sehrál též při hledání odborného zaměření lidových hvězdáren, neboť řada odborných programů, které na některých hvězdárnách běží dodnes, byla zahájena na jeho doporučení a často i pod jeho odborným vedením (např. v případě úpické hvězdárny, kdy právě pozorování sluneční aktivity v optickém oboru - kreslení a fotografování slunečních skvrn a později i měření a registrace sluneční aktivity v rádiovém oboru bylo prováděno na jeho doporučení.

Byl aktivní i v řadě vědeckých společností. Od roku 1945 byl členem Československé (později České) astronomické společnosti, kde hlavní činnost vyvíjel především ve Sluneční sekci a kde v letech 1971 - 1979 v ní zastával funkci předsedy. Několik volebních období pracoval i v Hlavním výboru společnosti. Spoluzakládal Československou bioklimatologickou společnost, kde také řadu let pracoval v Hlavním výboru. Aktivní byl též v meteorologické společnosti. Byl zakládajícím a čestným členem obecně prospěšné společnosti Milešovka.

Za svoji celoživotní činnost, která přinesla mnoho mimořádných významných výsledků, se nakonec dočkal i ocenění. V roce 2001 mu sjezd České astronomické společnosti za jeho dlouhodobé aktivní členství udělil čestné členství. Za vynikající výsledky v oblasti astronomie, které dělají dobré jméno astronomii u nás i ve světě, obdržel rovněž v r. 2001 od České astronomické společnosti Nušlovu cenu, což je prestižní cena, kterou Česká astronomická společnost uděluje významným osobnostem za jejich celoživotní vědeckou, odbornou, pedagogickou, popularizační nebo organizační práci v astronomii a příbuzných vědách. A kromě toho jeho jméno je jednou pro vždy zapsáno i ve vesmíru. Je po něm totiž pojmenovaná planetka, která nese jméno (23583) Křivský.

Tuto vzpomínku jsem věnovala člověku zcela mimořádnému, jakým dr. Křivský určitě byl. Byl to člověk, který vždy vše dělal naplno, který se nenechal zlomit ani politickými sankcemi po r. 1968, s nímž vždy bylo příjemné posedět, popovídat si o čemkoliv, řešit jakýkoliv vědecký či jiný problém. Nebo jít na procházku, ať už sbírat houby nebo jen tak. Vždy se člověk od něj dozvěděl spoustu zajímavostí. A mimo jiného to byl člověk, který na rozdíl od většiny z nás prakticky stále prožíval spoustu mimořádných, ba často až neskutečných událostí. Část z nich nám sdělil ve své knize „Já a moje panoptikum“, část z nich ale bohužel zůstala někde v podvědomí těch, co jim je vyprávěl, často při sklence dobrého vína, jehož byl znalec. Třeba i ty někdy někdo sepíše. Zatím se mi podařilo publikovat jen některé pod názvem „Co nebylo v Panoptiku“. Ty, které se mi poštěstilo nahrát na diktafon u příležitosti přípravy článku pro Informační zpravodaj České bioklimatologické společnosti k jeho 75. narozeninám.

A na úplný závěr si neodpustím jeden úsměvný příběh: Jednou, když jsem měla jet na dovolenou do Itálie, dr. Křivský mi kladl na srdce, abych určitě, až budu v Benátkách, navštívila chrám San Cristoforo. Je tam totiž pochovaný jeden z jeho předků pocházející od Nové Paky. Jmenoval se Ant Dittich, nejdříve byl pirátem, zemřel ale 7.3.1833 v Paříži jako bohatý finančník. Poslední vůlí zanechal příbuzným v Čechách, tedy i dr. Křivskému, obrovský majetek, který činil:

- 3 domy v Benátkách 1,800.000 franků
- 2 domy na ostrově Korfu 800.000 franků
- 1 dům u sala Marsaqa 200.000 franků

- 14 střeviců dlouhý a 14 střeviců široký truhlík 31,000.000 franků obsahující stříbro a zlato 400.000 franků

- 51.000 Ludosrs 1,200.000 franků

- věci o zlatě 1,900.000 franků

- 800.000 křížových tolarů 9,000.000 franků

- 6 beden ze stříbra 400.000 franků

- 2 pytlíky diamantů 90.000 franků

- 6 kočárů, 16 postelí, 100 pozlacených seslí, 51 zrcadel a jiný nábytek 2,000.000 franků

- 2 lodi půjčené na 3%

Tento majetek ale v roce 1925 propadl Francouzskému státu, a tak si dr. Křivský musel po celý život vydělávat jako vědecký pracovník. Možná to ale bylo dobře, protože bez něho by možná naše věda i život nás, co jsme ho znali, byl o dost chudší.

POUŽITÉ ZDROJE

Křivský, L.: Já a moje panoptikum; 1997 Nakladatelství a vydavatelství SKY

<http://www.pozitivniciny.cz/products/a2001-rndr-ladislav-krivsky-csc-/>

Informační zpravodaj ČSBkS 1990, 1995, 2000, 2005, 2007

Sborníky z Celostátního slunečního semináře z r.1976, 1978, 1984, 1988, 1990, 1994, 1996

Sborníky z konference Člověk ve svém pozemském a kosmickém prostředí z r. 1985, 1987, 1995, 1999, 2011

Osobní informace dr. L. Křivského